

ŻYCIE NAUKOWE

Ogólnopolskie seminarium historyczne nt. „Państwo — wróg czy sprzymierzeniec. Prawa człowieka a specyfika regionalna i lokalna”

10 grudnia 2001 r. z okazji 53 rocznicy uchwalenia Deklaracji Praw Człowieka przez Organizację Narodów Zjednoczonych odbyło się w Zelowie ogólnopolskie seminarium historyczne nt. „Państwo — wróg czy sprzymierzeniec. Prawa człowieka a specyfika regionalna i lokalna”, zorganizowane przez Wydział Filologiczno-Historyczny Akademii Świętokrzyskiej (AŚ) Filia w Piotrkowie Trybunalskim i Liceum Ogólnokształcące (LO) im. Obrońców Praw Człowieka w Zelowie. Uroczystego otwarcia obrad dokonali dyrektor LO im. Obrońców Praw Człowieka w Zelowie, mgr Jarosław Dziurdzia, i prezes Amnesty International w Polsce, Bogusław Stanisławski. W swych wystąpieniach ukazali oni rozwój idei praw człowieka w dziejach oraz podkreślili konieczność jej podnoszenia przez pozarządowe organizacje społeczne. Następnie dr J. Wojciechowski (AŚ) wygłosił referat pt. „Prawa dziecka w międzynarodowych i krajowych konwencjach”, prezentując historię i stan obecny ustawodawstwa, chroniącego prawa dziecka zarówno na świecie, jak i w Polsce. Kolejnym mówcą była kurator rodzinny Sądu Okręgowego w Łodzi, mgr Bożena Maćkowiak, która w wystąpieniu nt. „Prawa dziecka w szkole” przedstawiła i scharakteryzowała prawa ucznia w Polsce. Później głos zabrał dr Piotr Wróblewski (Uniwersytet Śląski), analizując w referacie pt. „Sztuka bycia obywatelem” przykłady współczesnych, obywatelskich zachowań Polaków i wpływ na nie historycznych przemian polityczno-gospodarczych przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Z kolei książd dr Stanisław Skobel (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) w wystąpieniu nt. „Koncepcja praw człowieka w społecznej nauce Kościoła katolickiego” omówił ewolucję koncepcji praw człowieka w oficjalnym nauczaniu Kościoła i katolickiej myśli społecznej. Następnymi mówcami byli dr Dariusz Jeziorny i dr Przemysław Waingertner z Uniwersytetu Łódzkiego. Pierwszy z nich wygłosił referat pt. „Jak najlepiej chronić prawa mniejszości”, ukazując w nim prawne modele i praktyczne metody, zapewniające skuteczną obronę interesów mniejszości (narodowych, politycznych, kulturowych) na przestrzeni dziejów. Natomiast dr Przemysław Waingertner w wystąpieniu nt. „Prawa człowieka w kontekście autorytaryzmu w II Rzeczypospolitej” przedstawił tło historyczne, metody i etapy ograniczania praw obywatelskich w Polsce po przewrocie majowym 1926 r., podkreślając względnie łagodny charakter polskiego autorytaryzmu. Z kolei głos zabrał dr Marek Dutkiewicz (AŚ), który w referacie pt. „Łamanie międzynarodowych praw wojennych na przykładzie sytuacji oficerów

WP w obozach NKWD w latach 1939–1940” zaprezentował bezprawne w świetle międzynarodowego ustawodawstwa poczynania władz sowieckich wobec polskich oficerów, pojmanych w kampanii wrześniowej, podejmowane przed ich straceniem wiosną 1940 r. Z wystąpieniem tym korespondował referat dr. Dariusza Roguta (AŚ) nt. „Sowiecki kodeks karny wobec obywateli polskich z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej”, charakteryzujący represje wobec obywateli Polski międzywojennej na ziemiach wcielonych do Związku Sowieckiego po agresji Armii Czerwonej 17 września 1939 r. Następnym mówcą był mgr Jan Wiśniewski (Uniwersytet Toruński), który w wystąpieniu pt. „Czechosłowacja w okresie międzywojennym — najbardziej demokratyczne państwo Europy Środkowowschodniej?” ukazał specyficzne cechy czechosłowackiego ustroju politycznego w latach 1918–1939, zwracając uwagę na jego stabilność i sprawne funkcjonowanie. Podczas seminarium odczytano również nadesłane referaty pracowników AŚ: dr. hab. Macieja Szczurowskiego nt. „Wojna a prawa człowieka” — prezentujący funkcjonowanie praw człowieka w warunkach konfliktu zbrojnego i ich ewolucję na przestrzeni dziejów — i dr. Mariusza Malinowskiego pt. „Prawa człowieka w Maroku po 1956 r.”, charakteryzujący rozwój i specyficzne tło kulturowe praw człowieka w świecie islamskim na przykładzie państwa marokańskiego. Seminarium podsumował dziekan Wydziału Filologiczno–Historycznego AŚ Filia w Piotrkowie Trybunalskim, dr J. Wojciechowski, dziękując referentom za wystąpienia i podkreślając naukowy, ale także popularyzujący wiedzę o historii i dniu dzisiejszym praw człowieka, charakter obrad. Poinformował również zebranych, iż prezentowane w trakcie seminarium referaty zostaną opublikowane w specjalnym wydawnictwie.

Przemysław Waingertner
Łódź

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Rozkład imperiów i rozwój migracji, koniec XIX i XX wiek”

5–7 grudnia 2000 r.

Już po raz siódmy Pracownia Migracji Masowych XIX i XX w. Instytutu Historii PAN zorganizowała międzynarodową konferencję poświęconą problemom migracyjnym. Tym razem tematem obrad były związki przyczynowo–skutkowe między upadkiem imperiów kolonialnych i politycznych a nasileniem się procesów migracyjnych.

Z racji rozproszenia badaczy tej problematyki w wielu ośrodkach ta działalność Instytutu Historii PAN miała duże znaczenie poznawcze i stanowiła ważny element „kalendarza” naukowego. Instytut jest bowiem jedynym miejscem, w którym problematyka migracyjna jest podejmowana w skali ogólnej, jako zjawisko historyczne i istotna część szeroko rozumianego procesu historycznego. W opinii uczestników te coroczne spotkania są oczekiwaną płaszczyzną prezentacji i wymiany rezultatów ich badań, dla licznych zaś nauczycieli uniwersyteckich stykających się w swej pracy z tematyką migracyjną — istotną pomocą w ich pracy¹. Należy odnotować, iż obok grona stałych uczestników na konferencji była obecna także młodzież akademicka oraz pracownicy administracji państwowej, zainteresowani problematyką migracyjną.

Tym razem w czasie trzydniowych obrad ogłoszono 18 referatów. Wszelchstronną analizę poruszanych problemów gwarantował czas przewidziany na swobodne dyskusje dzielące każdy dzień konferencji na sesje przed- i popołudniowe.

W pierwszym dniu obrad zgrupowano referaty o tematyce przekrojowej, które można było podzielić na wystąpienia o charakterze analityczno–metodologicznym i prezentacyjnym. Ożywioną wymianę opinii wywołały zwłaszcza wystąpienia: prof. J. Milewskiego z Uniwersytetu Warszawskiego (UW) i prof. L. Kosińskiego (sekretarz generalny Międzynarodowej Rady Nauk Społecznych przy UNESCO, Paryż). W referacie prof. Milewskiego dużą rolę odgrywały próby modelowego ujęcia faz ewolucji europejskich imperiów kolonialnych, od rozwoju do upadku, z uwzględnieniem działania czynników demograficznych i ekonomicznych. Prof. Kosiński natomiast przedstawił próbę typologii migracji przed, w trakcie i po upadku imperium.

Dyskusja nad referatami o zacięciu metodologicznym przyniosła refleksję o konieczności uwzględniania ewolucyjności procesów dekolonizacyjnych w widzeniu związków między rozkładem imperiów a konsekwencjami migracyjnymi. Sam fakt załamania się pozycji imperium

---

¹ Wykładowcy pytali, kiedy można będzie nabyć nowy zbiór referatów konferencyjnych. Regularnie publikowany pod red. prof. Jana Zamojskiego plon konferencji jest bowiem przez nich wykorzystywany w prowadzonych zajęciach.

w jego posiadłościach bywał bowiem czasem poprzedzany przez nasilenie ruchów migracyjnych, jego działanie zaś bywało wielokierunkowe: pobudzające, stymulujące, ukierunkowujące, korygujące co do struktury ludzkiej, celów i sposobów migracji.

Cykl referatów o charakterze prezentacyjnym rozpoczęło wystąpienie prof. A. Bonasewicza (UW) „Rozpad imperiów, migracje granic i nowe mniejszości”. Referent, wskazując na „migrację granic” jako zjawiska towarzyszącego procesowi rozpadu imperiów, podkreślił pojawienie się w jego wyniku nowych mniejszości narodowych. Dłużej zatrzymał się na historii Polski „państwa na kółkach”, losach Węgrów, którzy tracąc pogranicza graniczą z Węgrami oraz dziejach Afgańczyków czy Kirgizów, których większość mieszka poza własnym państwem. Znaczne zainteresowanie wywołały także wystąpienia dr. T. Miłkowskiego (IH PAN) przedstawiające „Upadek imperium hiszpańskiego” oraz mgr A. Kalinowskiej (UW) mówiącej o „Rozkładzie imperium portugalskiego”.

Zarówno w referatach, jak i w dyskusji podkreślano odmiennosc postrzegania procesów dekolonizacyjnych przez badaczy z metropolii i „kolonialnych”. Pierwsi widzą tu przede wszystkim likwidację systemu kolonialnego, drudzy natomiast stanowią własnych państwowości, w tym zastępowanie kolonialnej administracji przez rodzimą. Odmiennym przypadkiem są tu imperia portugalskie i hiszpańskie, których rozkład pod wpływem ruchów emancypacyjnych oznaczał dla struktur administracyjnych nie likwidację, lecz wejście w służbę nowych państw. Również wzbudzone tam ruchy migracyjne miały o wiele bardziej złożony i wielokierunkowy charakter.

Drugi dzień obrad zdominowała kwestia rozmaitych rozwiązań postulatu „jak odejść, by pozostać?” — w sensie ludzkim lub ekonomicznym, podejmowanego zwłaszcza przez Brytyjczyków i Francuzów. Zagadnienia te wystąpiły w referatach prof. J. Milewskiego dotyczącego Wielkiej Brytanii, z jej zaostrzającą się polityką migracyjną, oraz dr B. Lisockiej-Jaegerman kreślącej obraz migracji na obszarze Karaibów. Dr Lisocka-Jaegerman zwróciła uwagę na szczególną ruchliwość „postimperialną”, zarówno w relacjach z byłymi metropoliami (Francja, Anglia, Holandia), jak i w kierunku Stanów Zjednoczonych oraz wewnątrz regionu. Na migracjach wewnętrznych w postkolonialnej Afryce skupiła się szczególnie dr. M. Szupejko (ZKP-E PAN). Wskazując na wielostronne następstwa przemieszczeń, przedstawiła przemiany nie tylko w sferze obyczajowości, ale i o wiele drastyczniejsze w skutkach masowe wędrówki uchodźców, wypędzonych ze swych siedzib przez klęski żywiołowe lub konflikty zbrojne. Tematykę francuską zamknęły wystąpienia prof. J. Ch. Szurka (Uniwersytet ParisX, Nanterre) oraz doc. T. Halik. Referat prof. Szurka traktował o trwałym odbiciu procesów rozkładu imperium w pamięci narodowej. Prelegent skupił się głównie na współczesnej dyskusji we Francji nad przeszłością, zwłaszcza nad rozmaitymi reperkusjami wojny algierskiej, protestach przeciwko mitowi stosowania tortur przez żołnierzy oraz na wystąpieniach przeciw roszczeniom niewolników (po 200 latach trudno rozsądzić, kim są ofiary i oprawcy, a przede wszystkim przyjąć, iż wystarcza moralne zadośćuczynienie). Doc. T. Halik przedstawiła ciekawe zjawisko „powrotu” dawnych metropolii do ich posiadłości. W tym wystąpieniu szczególne zainteresowanie uczestników wywołał (dyskutowany później) przypadek odrodzenia francuskich wpływów kulturalnych w Indochinach, przedstawiony na tle wcześniejszej francuskiej polityki kolonialnej w tym obszarze.

Ostatni dzień obrad zdominowała tematyka radziecka. Doc. A. Goctowski na przykładzie exodusu do Turcji muzułmanów mieszkających w Bułgarii omówił migracje „przepowiadające” utratę siły reagowania przez imperium Związku Radzieckiego. Ciekawie przedstawił ewolucję polityki Bułgarii wobec mniejszości tureckiej od uprzywilejowania przez ucisk do aprobaty ruchów migracyjnych tej mniejszości. W referacie doc. W. Marciniaka słuchacze uzyskali

solidnie udokumentowany obraz migracji wewnątrz obszaru byłego ZSRR. Mogli się zapoznać z migracjami głównie przymusowymi, przed jego formalnym rozwiązaniem, jak też z różnymi ruchami ludności po jego rozkładzie. Na tle zarysowanego przez referenta chaosu migracyjnego rzeczywistym fenomenem jawi się Białoruś. Dr E. Kowalska przedstawiła charakterystykę tego kraju, który z racji minimum stabilizacji, jaką oferował przybyszom, zajął po Rosji drugie miejsce wśród krajów przyciągających migrantów z terenu całego Związku Radzieckiego. Wbrew obiegowym opiniom o tym kraju stworzony w epoce radzieckiej potencjał przemysłowy i po części rolniczy stanowi zaplecze dla tamtejszej „małej stabilizacji”, w której regularne wypłacanie uposażeń jest zjawiskiem wyjątkowym na skalę całej Wspólnoty Niepodległych Państw. Konferencję zakończył referat dr. S. Łodzińskiego i prof. E. Nowickiej o falach migracyjnych docierających do Polski, będących następstwem rozpadu imperiów. Uczestników zainteresował zwłaszcza problem (przeniesiony również na późniejszą dyskusję) stosunku ludności polskiej do przybyszów. Zaprezentowane badania ankietowe wykazujące znaczną tolerancyjność społeczeństwa polskiego wobec cudzoziemców, zwłaszcza odmiennych rasowo, zostały powszechnie uznane raczej za postulatywne niż rzeczywiste².

W sumie konferencję można uznać za udaną. W sensie merytorycznym przyniosła odpowiedzi na szereg pytań wynikających z jej tematu. Ukazała jednak też luki, które w podsumowaniu wskazał prowadzący prof. J. Zamojski. Sam upadek imperiów nie zawsze był przyczyną pobudzającą zjawisko migracji, bywało, iż stymulował je lub korygował i reorientował ich przebieg. W spotkaniach dominował zaś obraz „emisji” migracji, ich etapów i charakterystyki. Mimo dostrzeżonych braków konferencja przyniosła znaczny dorobek w tej dziedzinie, stanowiąc krok naprzód w polskiej „migratologii”.

Ewa Kowalska
Warszawa

---

² Jak bywa w przedsięwzięciach organizowanych z dużym wyprzedzeniem, kilku autorów referatów nie mogło z rozmaitych przyczyn przybyć. Prof. A. Dziubiński i doc. D. Prasałowicz zapewnili organizatorów, iż przysłał teksty referatów do publikacji w zbiorze materiałów konferencyjnych. Zamiast odwołanych referatów prof. J. Zdanowskiego i prof. G. D. Aleksiejewny z Moskwy wprowadzono teksty: dr M. Szupejko i dr E. Kowalskiej.

Katedra Studiów Bliskowschodnich Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego

W październiku 2000 r., rektor Uniwersytetu Łódzkiego, prof. dr hab. Stanisław Liszewski, zatwierdził wcześniejszą uchwałę Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego, dotyczącą powołania Katedry Studiów Bliskowschodnich zamiast dotychczasowej Pracowni Studiów Bliskowschodnich. Jej kierownikiem został prof. dr hab. Hassan Jamsheer. Stanowi to znaczący moment w prawie dwudziestoletnich wysiłkach na rzecz nadania pełnego statusu akademickiego wspomnianym studiom, pokrywającym się z szeroko rozumianymi studiami arabistycznymi i islamistycznymi.

Ideę tę zapoczątkowano w 1982 r. w Międzyuczelnianym Instytucie Nauk Politycznych przy Uniwersytecie Łódzkim badaniami naukowymi i ofertą dydaktyczną z zakresu myśli społeczno-politycznej oraz stosunków międzynarodowych Bliskiego Wschodu. Wiele kwestii o charakterze metodologicznym i merytorycznym należało przedyskutować i rozstrzygnąć wspólnie ze specjalistami z Zakładów Historii Myśli Politycznej (kierowanego przez prof. dra hab. Andrzeja Feliksa Grabskiego) i Stosunków Międzynarodowych (kierowanego przez prof. dra hab. Zdzisława Grzelaka) wspomnianego Instytutu. Działalność tę kontynuowano od listopada 1991 r. na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ.

Ważne dla naszych rozważań pojęcie „świat arabski” oznacza kraje arabskie północnej Afryki i południowo-zachodniej Azji, położone między Oceanem Atlantyckim na zachodzie a Zatoką Perską na wschodzie oraz między Morzem Śródziemnym na północy a Morzem Arabskim na południu. Świat arabski określa się inaczej jako kraje należące do powstałej w 1945 r. Ligi Państw Arabskich, zrzeszającej obecnie: Algierię, Arabię Saudyjską, Bahrajn, Dżibuti, Egipt, Irak, Jemen, Jordanię, Katar, Kuwejt, Liban, Libię, Maroko, Mauretanię, Oman, Organizację Wyzwolenia Palestyny, Somalię, Sudan, Syrię, Tunezję i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Znaczenie świata arabskiego wynika z kilku względów. Jest to obszar stanowiący kolebkę trzech religii monoteistycznych (islam, chrześcijaństwo, judaizm), zmieniony przez ruchy niepodległościowe XX w., zwłaszcza po II wojnie światowej. To tam rozgorzał konflikt palestyński, powstało państwo izraelskie i wybuchły kolejne wojny arabsko-izraelskie (a więc wojna arabsko-izraelska z 1948-1949 r., konflikt sueski z 1956-1957 r., wojna czerwcowa z 1967 r., wojna październikowa z 1973 r., wojna libańska z 1982 r., wreszcie „intifady” (tzn. powstania ludności okupowanego obszaru Zachodniego Brzegu Jordanu i Strefy Gazy) z lat 1988-1993 oraz 2000 i 2001.

Z kolei „świat islamu” to pojęcie cywilizacyjno-kulturowe, którego zasięg geograficzny pokrywa się zasadniczo z przynależnością do Konferencji Islamskiej. Państw-członków tej powstałej formalnie w 1971 r. organizacji jest obecnie 45, w tym wymienione państwa arabskie. Należą więc do tej organizacji również kraje Azji Środkowej (w tym obecne postradzieckie republiki tego obszaru, z wyjątkiem Armenii i Gruzji) i Wschodniej oraz niektóre państwa Af-

ryki Zachodniej. Najważniejszymi krajami są tu: Indonezja, Pakistan, Afganistan, Iran i Turcja. Kilkudziesięciomilionowe „mniejszości” muzułmańskie zamieszkują w Indiach i Chinach.

Świat islamu to kilkadziesiąt krajów (z ludnością przekraczającą obecnie miliard osób) i kilkanaście wieków historii, związanej w swoich początkach z powstaniem monoteistycznej religii, która łączy wiarę z systemem państwowo-prawnym, etyką, kulturą i cywilizacją. Nowa wiara była zarazem ideologią, która zjednoczyła w jedną społeczność i jedno państwo uprzednio rozbite i zwalczające się plemiona. Na gruncie tej religii powstało — szczególnie od czasów odrodzenia arabsko-muzułmańskiego, tj. od XIX w. — wiele społeczno-politycznych doktryn. Warto także odnotować wzrost zainteresowań tym światem w ciągu ostatnich trzech dekad — przede wszystkim w związku z wydarzeniami w Iranie, Afganistanie i Algierii, oraz nasileniem się islamskiego radykalizmu politycznego.

Jest rzeczą naturalną, że nie można ze względów praktycznych badać całego wskazanego obszaru problemowego, obejmującego dziesiątki krajów arabskich i muzułmańskich oraz kilkanaście wieków historii. W wyniku starannej selekcji badaniami objęto zarówno współczesne stosunki międzynarodowe i regionalne państw Bliskiego Wschodu, jak i doktrynę islamu oraz nowsze doktryny oparte na tej religii.

Stosowano przy tym różne metody badawcze, uwzględniające specyfikę poszczególnych specjalności nauki historii (w tym: historii politycznej, historii stosunków międzynarodowych, historii ruchów społecznych, historii myśli społeczno-politycznej). Do najważniejszych problemów metodologicznych wczesnego etapu badań nad problematyką arabsko-muzułmańską należało zagadnienie dwustronnej przekładalności pojęć. Właściwa interpretacja pojęć (zakładając w sposób konieczny pracę i badania nad źródłami) wymaga uwzględnienia różnic lingwistycznych i kulturowych. Jest to tym ważniejsze, iż wiele dzieł z zakresu arabistyki, islamistyki i orientalistyki zostało opracowanych na podstawie źródeł wtórnych, tzn. angielskich, francuskich, niemieckich bądź rosyjskich. Obiektywne, czyli naukowe, podejście wymaga sięgania zarówno do źródeł, jak i bogatej historiografii badanego obszaru geograficznego świata i rozpatrywanej cywilizacji.

W ramach tych badań ukazało się wiele publikacji, m.in.: H. Jamsheer, *Konflikt sueski w stosunkach międzynarodowych 1956–1957*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1987; idem, *Idea jedności w myśli społeczno-politycznej świata arabskiego*, Wyd. UŁ, Łódź 1992; idem, *Jedność arabska: Geneza idei w tradycji wczesnego islamu*, Wyd. Semper, Warszawa 1995; idem, *Ibn Chaldun (1332–1406): Muqaddima — Historia — Historiozofia*, Wyd. Ibidem, Łódź 1998; Radosław Bania, *Polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec Bliskiego Wschodu za prezydentury Dwighta D. Eisenhowera (20.01.1953–20.01.1961)*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2000; Bartosz Wróblewski, *Polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec sojuszu egipsko-radzieckiego w latach 1971–1976*, Wyd. Adam Marszałek (w druku).

Jeśli idzie o działalność dydaktyczną jednostki, to prowadzono dotychczas i prowadzi się obecnie zajęcia (seminaria doktorskie, seminaria magisterskie, wykłady monograficzne, pro-seminaria, konwersatoria i ćwiczenia) z historii powszechnej po 1945 r. (zajęcia kursowe, obowiązkowe), z historii stosunków międzynarodowych Bliskiego Wschodu, z historii Bliskiego Wschodu w XX w., z dziejów doktryn politycznych świata arabskiego i islamu, z religioznawstwa (ze szczególnym uwzględnieniem islamu) i (na Wydziale Nauk Politycznych Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusku) wykłady z historii stosunków Bliskiego Wschodu z Europą. Warto ponadto wspomnieć o istnieniu przez wiele lat lektoratu z języka arabskiego dla studentów Instytutu Historii UŁ.

Hassan Jamsheer

Łódź